

Rozdział 7

Rola kultury w kształtowaniu funkcji metropolitalnych górnos Śląsko-zagłębiowskiej metropolii

Wprowadzenie

Współcześnie jednym z kluczowych procesów cywilizacyjnych w skali świata jest rozwój dużych miast o zasięgu globalnym oraz o funkcjach światowych [Friedmann 1986; Sassen 1991]. Ma to istotne znaczenie szczególnie w dobie metropolizacji, która jest rozumiana jako procesy związane z największymi i najważniejszymi z punktu gospodarczego miastami świata. Te ośrodki skupiają nie tylko największy potencjał gospodarczy, ale także ludnościowy i społeczny. Kształtują się w nich procesy metropolizacji przestrzennej, funkcjonalnej, a poprzez przepływy transkontynentalne także procesy metropolizacji sieciowej [Batten 1995; Boix 2003; Markowski, Marszał 2006; Zuzańska-Żyśko 2016]. W konsekwencji koncentrują klasę kreatywną [Florida 2005]. Wytwarza ona wysokiej jakości kapitał ludzki powiązany niemal z wszystkimi dziedzinami życia gospodarczego. Dywersyfikacja działalności jest wprost proporcjonalna do wielkości miasta i jego roli w ogólnoswiatowej hierarchii osadniczej. Pozycja miast w sieci krajowych, europejskich i globalnych metropolii wynika z ich różnego typu funkcji metropolitalnych, zaawansowania i powiązań w różnych dziedzinach życia społecznego, w tym także w sektor kultury. Koncentracja instytucji tego typu, związany z nią rynek pracy oraz powiązania artystyczne, a także ich oddziaływanie w skali regionalnej, krajowej i międzynarodowej jest ważną determinantą zmian zwłaszcza w regionie poprzemysłowym [Runge 2020], w którym zazwyczaj funkcje metropolitalne rozwijają się bardzo powoli. W świetle literatury klasyfikacji działalność związana z kulturą zalicza się do funkcji symbolicznej [Zuzańska-Żyśko 2016]. Jest to taki rodzaj działalności, który przez swoją bardzo rzadką aktywność lub rangę nadaje miejscu, instytucji, obiektowi, dziedzinie, a nawet osobie wysoką rangę oddziaływania na bliższe i dalsze otoczenie. Można ją utożsamiać z pewnego rodzaju marką, symbolem, niepowtarzalnym wyrazem lub bardzo specyficzną działalnością. W świetle teorii

ośrodków centralnych Christallera [1933], działalności, które występują w niewielu miejscach, a mają duże oddziaływanie na bliższy i dalsze zaplecze to dobra rzadkie tzw. usługi wyższego rzędu.

Celem opracowania jest ukazanie miejsca kultury w kształtowaniu funkcji metropolitalnych Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii [GZM]. Hipoteza badawcza zakłada, że kultura jest ważnym czynnikiem rozwoju procesów metropolitalnych w regionie o genezie przemysłowej.

1. Funkcje metropolitalne w literaturze przedmiotu

Procesy metropolizacji można identyfikować poprzez rozwój funkcji wielkomięjskich o charakterze głównie międzynarodowym. Ich rozpoznanie jest istotną kwestią badawczą w określeniu zaawansowania ich rozwoju. W wielu pracach podkreśla się, że występowanie funkcji metropolitalnych jest podstawowym kryterium identyfikacji metropolii. Zatem w takim regionie, jak Górnośląska-Zagłębiowska Metropolia, która wyrosła na bazie genezy przemysłowej, funkcje tego typu są szczególnie istotne.

Funkcje metropolitalne odnoszą się do potencjału ekonomicznego i zaliczają do kryterium jakościowego. Ponadto charakteryzują się wielką złożonością [Jałowiecki 2000; Liszewski, Maik 2000; Maik 2003; Parysek 2003]. Są to dobra i usługi wyższego rzędu o charakterze ponadregionalnym, głównie krajowym i międzynarodowym [Jałowiecki 2000; Maik 2003; Parysek 2000, 2003; Markowski, Marszał 2006; Jałowiecki, Szczepański 2006].

Można również je rozpatrywać przez metropolizację przestrzeni, przenoszenie wzorców architektonicznych, użytkowych i funkcjonalnych z innych metropolii. Jak zauważa Zöpel [2011], funkcje metropolitalne są odzwierciedleniem rozwoju aglomeracji.

W literaturze przedmiotu spotyka się różne podejścia w definiowaniu tego pojęcia. Według Śleszyńskiego [2003] mogą być one tożsame z budowaniem pozycji ośrodka na najwyższym stopniu hierarchii danego układu. Już w latach 50. XX w. prowadzono badania wydzielając różne poziomy metropolii, co wiązało się z oddziaływaniem gospodarki o różnym zasięgu przestrzennym na miasto, a gospodarka o skali krajowej i kontynentalnej miała istotny wpływ na metropolie. Maik [2003] funkcje metropolitalne rozpatruje jako: (a) wynik pozycji na rynku związany z silną dynamiką gospodarki, polityki i kultury, (b) funkcje kontrolne w sferze ekonomicznej, politycznej, społecznej, kulturalnej i technologicznej oraz (c) funkcje budujące międzynarodowy charakter powiązań miasta oraz jego ponadregionalną rangę. Autor podaje również cały zestaw cech określających stopień rozwoju funkcji metropolitalnych w metropoliach globalnych i regionalnych. Z kolei [Korcelli-Olejniczak 2004; Korcelli-Olejniczak, Kozłowski 2014], podobnie jak Gawryszewski *et al.* [1998] traktuje funkcje metropolitalne jako wysoko wyspecjalizowane działalności międzynarodowe oraz o znaczeniu

co najmniej krajowym. Funkcje metropolitalne można określić jako funkcje „nadwyżkowe” [Markowski, Marszał 2006]. W literaturze przedmiotu określa się je jako zewnętrzne lub egzogeniczne. Podkreśla się, że muszą mieć one co najmniej zasięg ponadregionalny i należeć do sektora IV gospodarki. Jednocześnie są one typem funkcji wielkomiejskich [Liszewski, Maik 2000: 190], które lokują miasto w strukturze sieci osadniczej.

Zuzańska-Żyśko [2016] dzieli funkcje metropolitalne według następujących trzech kryteriów:

- obecność „rzadkich” instytucji o dużej sile oddziaływania i rozbudowanych systemów infrastruktury,
- powiązania sieciowe,
- dominujące usługi wyższego rzędu i specjalizację funkcjonalną.

2. Metropolitalna funkcja symboliczna a pojęcie kultury

Niemal wszyscy badacze procesów metropolitalnych zwracają uwagę na rolę kultury w ich kształtowaniu poprzez różnego typu instytucje, imprezy i festiwale artystyczne, ale także obecność klasy kreatywnej, w tym artystów, którzy często koncentrują się w specyficznych przestrzeniach wielkich miast, tworząc „odpowiedni klimat społeczny” do pracy i do obcowania z kulturą [Działek, Murzyn-Kurpisz 2014].

Kultura od zawsze stanowiła element łączący różne dziedziny życia, społeczności i przestrzenie. Jest ona jednym z tych elementów, które niezależnie od położenia geograficznego łączy ludzi na całym świecie. Wyzwała ona emocje, wpływa na stan ducha, kształtuje styl życia, pełni funkcje rekreacyjno-rozrywkowe. Pojęcie to można rozpatrywać w różnych ujęciach i definiować na ponad sto różnych sposobów [Bogucka 1987]. W zależności od podejścia opisowego, normatywnego, psychologicznego, strukturalistycznego, czy genetycznego kultura jest różnie definiowana [Pabian 2013]. Samo pojęcie *kultura* oznacza całokształt materialnego i duchowego dorobku społeczeństwa. Człowiek tworzy kulturę, a zarazem jest jej odbiorcą, poprzez innych członków społeczeństwa [Karwińska 2013a]. Kultura kształtuje rzeczywistość społeczną i determinuje jakość życia, a instytucje kultury są najważniejszymi wytworami życia społecznego i wyznaczają podstawy zachowań ludzi. Sektor kultury reguluje stosunki między uczestnikami życia w mieście oraz dostarcza usługi mające zaspakajać wiele potrzeb mieszkańców, inwestorów, czy turystów [Scott 1997]. Konsumpcja dóbr kultury wytworzonych na danym obszarze może też wpływać na całą lokalną czy regionalną społeczność, która nie bierze udziału w jej tworzeniu kultury, ale wpływa na jakość życia mieszkańców i przynosi efekty zewnętrzne w większej skali. Bardzo często dzięki tzw. turystyce kulturalnej miasta, w której występują unikatowe obiekty i układy architektoniczne oraz odbywają się ważne wydarzenia kulturalne, szybciej rozwija się usługi towarzyszące wyższego rzędu (hotele, gastronomia, przemysł pamiątkarski, turystyczny itp.), w tym popyt na usługi i żywność [Sheng, Wang 2017].

Uczestnicy kultury, często korzystając z różnego typu usług, stają się bardziej kreatywni i innowacyjni. Nowe inwestycje często wzbogacają ofertę kulturalną, a impulsy płynące z konsumpcji dóbr kultury przejawiają się poprzez nowe postawy, standardy estetyczne, zmianę sposobu spędzania czasu wolnego, a nawet docenianie walorów środowiska naturalnego, czy stosunek do dóbr publicznych. Tak więc rozwój kultury w szerokim ujęciu odznacza się wysoką wartością dodaną.

Kultura obok szeroko rozumianych usług turystycznych, rozrywkowych i biznesowych jest jedną z istotnych funkcji symbolicznych. Stanowi ważną składową przestrzeni miejskiej, która odpowiada za jakość życia. Łączy się z luksusowymi i wyspecjalizowanymi przestrzeniami konsumpcji, wielkimi projektami symbolicznymi kształtującymi otoczenie. Oczywiście kultura wpływa na rozwój procesów metropolizacji poprzez klasę twórczą. Ludzie kreatywni i ich działalność, powiązania, styl bycia, miejsce zamieszkania, miejsca pracy, sposób spędzania wolnego czasu współtworzą przestrzeń społeczno-gospodarczą obszaru metropolitalnego. Różnorodny rynek pracy oraz wysoki poziom infrastruktury społecznej i kulturalnej obszarów metropolitalnych jest szczególnie akcyjny dla nowych mieszkańców, a pozyskiwanie i zatrzymywanie aktywnych i kreatywnych osób to jeden z najcenniejszego zasobu w gospodarce opartej na wiedzy.

Do rozwoju metropolii istotny jest także potencjał kulturowy. Wchodzi on w zakres funkcji metropolitalnych symbolicznych, które można rozumieć jako „repery przestrzeni”, a więc pewne symboliczne miejsca, budowle, przestrzenie i krajobrazy miejsko-metropolitalne. Blotvogel [2004] zalicza do nich szeroko rozumianą kulturę, którą tworzą muzea, teatry, sztuka, wydarzenia, ale także fizjonomię miasta, *design*, architekturę, a także wymiar medialny. Do funkcji symbolicznych można też zaliczyć rozwój szeroko pojętej sztuki. Niewątpliwie przyczynia się ona do miejskiego stylu życia, ale także do wzrostu zatrudnienia, rozwoju przez turystykę, w końcu do poprawy jakości miejsca i wysokiego standardu życia [Evans 2009]. Oczywiście sztuka przyciąga ludzi kreatywnych, utalentowanych, co przekłada się na ekonomię i rozwój gospodarczy miasta [Florida 2005]. Wpływa ona również na identyfikację miasta i jego *image*. Niemal wszystkie metropolie na świecie posiadają identyfikowalne obiekty kultury, jak np. słynne muzea, symboliczne budowle, obiekty czy rzeźby tzw. słynne repery przestrzeni, znane przestrzenie – place lub ulice, luksusowe galerie sztuki, teatry, opery lub inne instytucje kultury. Kultura wiąże się także z międzynarodowymi wydarzeniami – tzw. *eventami*, koncertami, festiwalami, przedstawieniami, czy coraz bardziej popularnymi spotkaniami e-sportowymi, które związane są z nowymi technologiami gier komputerowych. Jest to nowy typ kultury niezwykle popularny wśród młodego pokolenia wyrosłego w dobie epoki cyfrowej.

Skórska i Kloosterman [2012] badali zależność między międzynarodowymi centrami finansowymi a światowymi centrami sztuki. Okazuje się, że te związki są bardzo skomplikowane, ale wyraźnie widać, że metropolie są również centrami kultury. Z kolei Hall i Pain [2006] podkreślają, że instytucje kultury, galerie, centra wystawiennicze, czy działalności twórcze są silnie powiązane z usługami turystycznymi, takimi jak hotele, centra konferencyjne i są jednocześnie usługami dla biznesu. Te działalności przenikają się i uzupełniają. Jak wielką rolę odgrywa kultura i rozrywka świadczy fakt,

że liczba odbywających koncerty gwiazd o randze międzynarodowej to jeden ze wskaźników rozwoju metropolitalności według Globalization and World City.

Funkcja symboliczna może mieć jeszcze inny wymiar. Według Zöpela [2011] może być ona utożsamiana także z monumentalnymi obiektami przemysłowymi. Ma to miejsce w przypadku Zagłębia Ruhry w Niemczech, gdzie park krajobrazowy rzeki Emscher, hałdy oraz inne obiekty symboliczne związane z dziedzictwem kulturowym przemysłu udostępniane turystom odgrywają ważną rolę symboliczną i gospodarczą. Tego typu funkcje pełnią także obiekty architektoniczne epoki industrialnej, zabytkowe centra miast oraz stare osiedla robotnicze. W miastach GZM istnieje wiele podobnych obiektów, ze względu na rozwój obu obszarów w tym samym okresie industrializacji.

3. Funkcje metropolitalne GZM w kontekście kultury

GZM utworzone w 2017 r. z mocy *ustawy o związku metropolitalnym*, składa się z rdenia, który tworzy 13 miast na prawach powiatu oraz 28 innych gmin, w tym miast powiatowych, średnich i małych oraz obszarów wiejskich (ryc. 10).

Ryc. 10. Podział administracyjny Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii w 2020 r.

Źródło: opracowanie własne E. Zuzańska-Żyśko.

Uwzględniając strukturę społeczno-gospodarczą tego obszaru jest ona bardzo zróżnicowana. Na tle kraju i Europy wyróżnia ją policentryczny układ miast w postaci złożonego zespołu osadniczego, który zrasta się swoimi granicami w jeden obszar funkcjonalno-przestrzenny.

Ten układ ma wiele konsekwencji gospodarczych i społecznych, ponieważ dynamika zmian w okresie transformacji była bardzo zróżnicowana. Niektóre miasta zakończyły restrukturyzację, a inne z kolei zostały uwiecznione na ścieżce [Gwosdz 2014]. Tempo przemian zwłaszcza gospodarczych łączy się z rozwojem funkcji metropolitalnych. Przeprowadzone badania pozwalają wysunąć wniosek, że w GZM można zidentyfikować instytucje rangi metropolitalnej [Zuzańska-Żyśko 2012], chociaż uwzględniając kryteria światowe, ich zróżnicowanie, jak i etap zaawansowania są relatywnie niewielkie. Z drugiej strony widoczny jest powolny, ale systematyczny wzrost umiędzynarodowienia różnych sektorów gospodarczych, w tym zaawansowanych usług producenckich. Rozwijają się także funkcje wiedzy, innowacji i konkurencyjności, *gateway* oraz funkcje symboliczne [Zuzańska-Żyśko 2016]. Dekadę temu jedynie Katowice miały relatywnie dobrze wykształcone funkcje metropolitalne, a drugim ważnym ośrodkiem o mniejszym zasięgu tego typu funkcji były Gliwice, domykające GZM od zachodu. Większość pozostałych miast (11 – tzw. miast rdzeniowych) posiadało niewielkie nadwyżki znaczeniowe, a funkcje metropolitalne były słabo rozwinięte lub były niezauważalne.

Jednak w ciągu ostatnich 10 lat, nowe inwestycje gospodarcze oraz umiędzynarodowienie gospodarki sprawiło, że rola GZM systematycznie wzrastała, Katowice umocniły swoją rolę lidera i w 2020 r. stały się małym regionalnym węzłem przepływów globalnych [Zuzańska-Żyśko 2021]. Badania dowodzą, że nastąpiły przeobrażenia z regionu przemysłowego w region oparty na wiedzy. Dowodem tego są liczne inwestycje międzynarodowe, które generują istotne w skali Polski i Europy przepływy globalne rekonfigurując hierarchię systemu miast w Polsce. Mniejsze miasta próbują wykorzystać sieciowość gospodarki i włączają się w międzynarodowe powiązania gospodarcze. Obok Warszawy, w 2008 r. po raz pierwszy w rankingu miast globalnych i światowych pojawiło się drugie polskie miasto Kraków, w 2010 Poznań, w 2012 – Wrocław, a w 2016 Katowice i Łódź. Katowice, jako stolica GZM dołączyły do rankingu międzynarodowych powiązaniach sieciowych w 2020 r. Powolna, ale systematyczna lokalizacja centrów międzynarodowych usług biznesowych wpływa również na rozwój sektora usług wyższego rzędu związanego z kulturą. Centra usług działają na rzecz przedsiębiorstw produkcyjnych z różnych sekcji przemysłowych, napędzając inne branże, w tym sektor kultury. Koj [2021a] przeanalizował projekty przekształceń terenów poprzemysłowych i ich adaptacji pod nowe działalności w latach 2004-2020. Łącznie w GZM wartość projektów wyniosła ogółem 1 852,1 mln zł. Zidentyfikowano 84 projekty, które w większości otrzymały dofinansowanie bezzwrotne. Spośród 41 gmin GZM większość środków ulokowano w miastach rdzeniowych, a 57% tych środków przeznaczono na kulturę i 4% na rekreację w 3 miastach (tab. 4).

Powstały nowe muzea, galerie sztuki, sale widowiskowe i koncertowe oraz obiekty wielofunkcyjne o randze międzynarodowej. Potwierdza to badania innych autorów [Pytel *et al.* 2021], którzy stwierdzili, że z udziałem dotacji publicznych, w tym unij-

Tabela 4. Wybrane projekty w sferze kultury w Katowicach, Zabrzu i Świętochłowicach według Mapy Dotacji UE

Nazwa projektu	Beneficjent	Wartość projektu (mln zł)	Kierunek zagospodarowania
Międzynarodowe Centrum Kongresowe (MCK)	miasto Katowice	377,9	przedsiębiorczość i rozwój technologii
Budowa siedziby NOSPR – Narodowej Orkiestry Symfonicznej Polskiego Radia	miasto Katowice	305,4	kultura
Budowa nowej siedziby Muzeum Śląskiego w Katowicach	Muzeum Śląskie w Katowicach	261,3	kultura
Rewitalizacja poprzemysłowego Dziedzictwa Górnego Śląska	Muzeum Górnictwa Węglowego w Zabrzu	115,8	kultura
Poprawa jakości środowiska miejskiego gminy Świętochłowice – remediacja terenów zdegradowanych i zanieczyszczonych w regionie stawu Kalina wraz z przywróceniem jego biologicznej aktywności	miasto Świętochłowice	69,7	rekreacja
Razem	-	1130,1	-

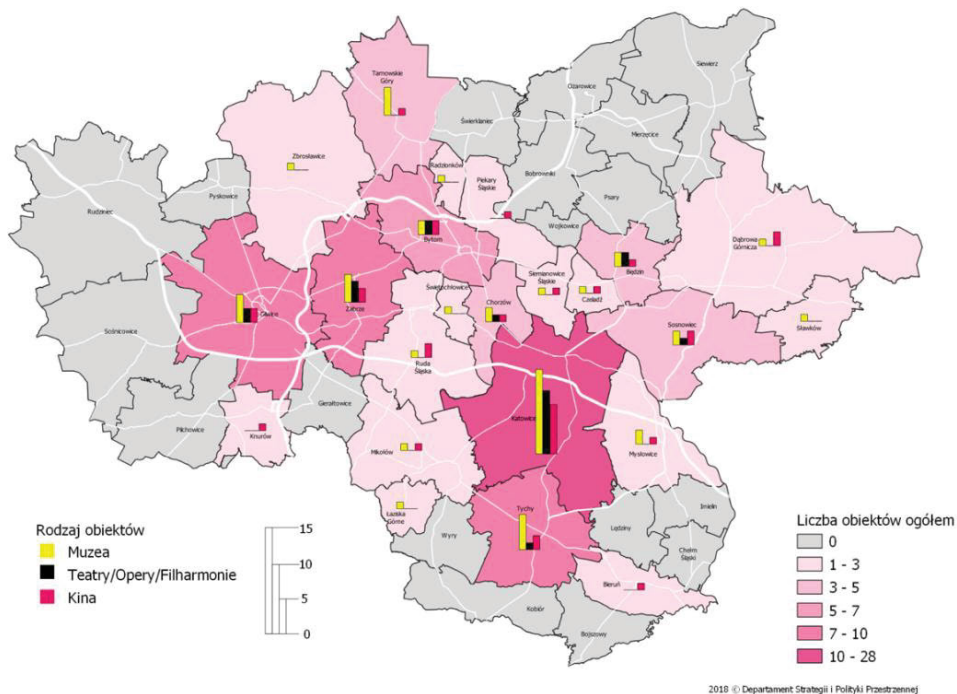
Źródło: opracowanie własne E. Zuzńska-Żyśko, na podstawie Koj [2021a].

nych, obiektom poprzemysłowym najczęściej nadawano funkcje kulturalne i rozrywkowe. Te inwestycje zaczęły budować zmianę wizerunku przestrzeni miejskiej i intensyfikować rozwój funkcji metropolitalnych. Powstałe projekty wyróżnia nie tylko ciekawa, unikatowa architektura, ale przede wszystkim zmiana działalności. Przyczyniła się ona do sukcesji funkcji z przemysłowej na usługową o charakterze metropolitalnym. Kluczowa inwestycja w Strefie Kultury zaczęła budować nową markę miasta Katowice, a za jego pośrednictwem także międzynarodową symboliczną funkcję Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii. Projekty nie tylko zwiększyły konkurencyjność miast tego regionu na arenie krajowej. Poprzez uczestnictwo w wydarzeniach, zwłaszcza muzycznych (NOSPR), ale także biznesowych (MCK) nowe obiekty przyczyniły się do zwiększenia współpracy – światowych powiązań sieciowych w sferze kultury. Dzięki m.in. projektom unijnym Katowice umocniły swoją rolę jako centrum kultury, biznesu i można stwierdzić, że przekształciły się w miasto kreatywne [Koman, Zuzńska-Żyśko 2018]. W 2019 r. liczba uczestników wydarzeń kulturowych w Katowicach przekroczyła po raz pierwszy milion osób [<https://www.katowice.eu/biznes/convention-bureau/turystyka-biznesowa...>]. Można zatem wysnuć wniosek, że GZM wzmocniła powiązania na arenie międzynarodowej za pośrednictwem kultury.

4. Metropolitalna funkcja symboliczna kultury w GZM i jej specyfika

Analizując instytucje kultury w miastach GZM, zauważa się silne nawiązanie do policentryczności regionu. Charakterystyczną cechą tego typu układu jest wielośrodkowość i zrastanie miast położonych blisko siebie w jeden obszar zurbanizowany. Do policentryczności nawiązuje także rozmieszczenie instytucji kultury i ich rozproszenie na znacznym obszarze [ryc. 11]. Taki układ dyspersyjny jest pochodną obsługi ludności w podstawowe dobra kultury. Niemal każde miasto, stanowiące trzon dzisiejszego GZM, posiadało na swoim obszarze placówkę kultury. Większość z nich miała charakter lokalny i są to głównie domy kultury, kluby, świetlice i różnego typu centra. W 13 miastach rdzeniowych zidentyfikowano 96 tego typu obiektów. Dosyć niską centralnością odznaczały się także muzea z ich oddziałami. Chociaż ich zasięg wykracza poza granice administracyjne jednego miasta, to strefa wpływu muzeów może mieć różny zasięg – zarówno lokalny, regionalny, jak i krajowy, czy międzynarodowy. Zlokalizowano 32 obiekty muzealne w 13 miastach GZM. W tym miejscu warto zauważyć, że do najbardziej znanych nowych muzeów w GZM można zaliczyć Muzeum Śląskie w Katowicach o bardzo nowoczesnej, metropolitalnej przestrzeni zlokalizowanej pod ziemią oraz Zabytkową Kopalnię w Tarnowskich Górach, która w 2017 r. została wpisana na Listę Światowego Dziedzictwa Kultury UNESCO. W świetle badań W. Koman [2020] do niezwykle ciekawych obiektów o wyjątkowych walorach turystycznych należy Kopalnia Guido w Zabrze z trasami podziemnymi oraz częścią muzealną. W komorach pogórnich organizowane są także różne wydarzenia kulturalne i tematyczne. Są to m.in. koncerty muzyki instrumentalnej, dawnej, rockowej z kraju i ze świata, spotkania autorskie z lokalnymi i światowej sławy pisarzami, integracyjne spotkania kulturalne różnych grup społecznych, imprezy tematyczne związane z kulturą górniczą, środowiskiem przyrodniczym, eksploatacją surowców mineralnych, kulturą regionu i inne. W latach 2017 i 2018 Kopalnia Guido zorganizowała ponad 400 wydarzeń kulturalnych, w których uczestniczyło 24,2 tys. osób.

Do placówek kultury można zaliczyć także kina. Są to dosyć powszechne usługi wyższego rzędu utożsamiane z poziomem miasta na prawach powiatu. Mimo to nie występują one we wszystkich ośrodkach tego typu w GZM. Najwięcej jest ich zlokalizowanych w Katowicach, gdzie na jedno kino przypada ok. 42 tys. osób. Jednak strefa obsługi ludności jest znacznie większa i wykracza poza jedno miasto, a odwiedzający kina przyjeżdżają często ze znacznie większego obszaru (miast powiatowych, mniejszych miast, gmin wiejskich). W 10 miastach wchodzących w skład rdzenia zlokalizowano 21 kin. Ich rozkład był w miarę równomierny w różnych ośrodkach. Nieco wyższą centralnością charakteryzowały się galerie sztuki, zidentyfikowano 22 obiekty. Mimo, że reprezentują one podobną liczbę co kina, ich wskaźnik centralności jest wyższy, gdyż występują tylko w 8 miastach. Ponadto są silnie skoncentrowane w Katowicach (12 na 22 obiekty). Jeszcze rzadszym dobrem kultury są teatry dramatyczne, które były obecne jedynie w 5 miastach oraz teatry muzyczne i operetki w 4 i teatr

Ryc. 11. Obiekty kultury w GZM w 2018 r.

Źródło: [<https://infogzm.metropoliagzm.pl/mapy/Mapy.html>].

lalkowy w 1. Do najchętniej odwiedzanych teatrów należał dramatyczny i lalkowy, które w sześcioletniej działalności przedstawiły łącznie 3,8 tys. różnego rodzaju spektakli dla 503,6 tys. osób [Koman, Zuzańska-Żyśko 2018]. Tego typu obiekty występowały w największych miastach, takich jak: Katowice, Gliwice, Zabrze, Sosnowiec, Bytom, Chorzów oraz Ruda Śląska.

Najwyższą rangą centralności instytucji kultury odznaczają się działalności związane z muzyką. Zaliczają się do nich siedziby: orkiestry, chóru, filharmonii i opery. Te instytucje są bardzo rzadkie, a zatem posiadają duży zasięg oddziaływania. Ich strefy wpływu wykraczają poza granice administracyjne GZM oraz województwa śląskiego, często mają charakter krajowy lub międzynarodowy. W GZM zlokalizowanych jest 5 tego typu obiektów: 3 w Katowicach oraz w Zabrzu i Bytomiu. Są to:

- Narodowa Orkiestra Symfoniczna Polskiego Radia w Katowicach (2),
- Filharmonia Śląska im. Henryka Mikołaja Góreckiego w Katowicach,
- Chór Katowicki,
- Opera Śląska w Bytomiu,
- Filharmonia Zabrzeńska.

Jak wynika z badań [Koman, Zuzańska-Żyśko 2018] Katowice mają duże zaplecze sprzyjające rozwojowi branży muzycznej. W szczególności należy do nich rozwinięta działalność kulturalna w sferze muzyki, w tym liczne festiwale muzyczne i koncerty. Tę markę muzyczną budowała w przeszłości także Hala Widowiskowo-Sportowa

„Spodek”, która jest nie tylko symbolem Katowic i całego regionu, ale od lat 70. XX w. była miejscem wielkich wydarzeń rozrywkowych. Odbywały się niej koncerty światowej sławy gwiazd, takich jak m.in. Sting, Jean Michel Jarre, Joe Cocker, Tina Turner, Brian Adams, Elton John, Deep Purple, Metallica, The Cure, Genesis, Robert Plant i Jimmy Page, Black Sabbath, Saxon, Mike Oldfield, The Kelly Family, Rammstein, Iron Maiden, Robbie Williams, Depeche Mode, Korn, Slipknot. Od ponad 30 lat odbywa się tu Festiwal Rawa Blues i edycja kultowego festiwalu Metalmania oraz Mayday – festiwal muzyki techno [<http://www.spodekkatowice.pl/pl/historia/51/>].

Potencjał kulturalny Katowic przyciąga artystów i odbiorców, liczne wydarzenia pobudzają aktywność kulturalną. Badania wskazują także na ważną rolę Akademii Muzycznej w tworzeniu klasy twórczej i metropolitalnej w zakresie kultury i środowiska muzycznego w regionie. Widoczny jest wpływ roli szkół wyższych w tworzeniu „klasy kreatywnej” i rozwoju regionu na podstawie kultury.

Fot. 2. Siedziba Narodowej Orkiestry Symfonicznej Polskiego Radia w Katowicach

Źródło: [Zuzańska-Żyśko, 2019].

Do ważnych instytucji muzycznych oprócz NOSPR, Filharmonii Śląskiej i Akademii Muzycznej im. Karola Szymanowskiego zalicza się: Zespół Śpiewaków Miasta Katowice „Camerata Silesia”, Polski Związek Chórów i Orkiestr, Polskie Radio Katowice (wraz ze Studiem Koncertowym), Instytucje Promocji i Upowszechniania Muzyki „Silesia”, dwie Państwowe Szkoły Muzyczne I i II stopnia, Państwową Ogólnokształcącą Szkołę Muzyczną I stopnia, ROE – Niepubliczną Artystyczną Policealną Szkołę Muzyczną oraz Prywatną Szkołę Muzyki Rozrywkowej I i II stopnia NICE NOISE. Instytucjom tym towarzyszą wydarzenia muzyczne o charakterze ogólnopolskim i międzynarodowym (tab. 5).

Tabela 5. Wydarzenia muzyczne w Katowicach o charakterze ogólnopolskim oraz międzynarodowym w 2018 r.

Lp.	Wydarzenie muzyczne
1	Międzynarodowy Konkurs Dyrygentów im. Grzegorza Fitelberga
2	Dni Muzyki Wokalnej
3	Międzynarodowy Festiwal Młodych Laureatów Konkursów Muzycznych
4	Międzynarodowy Letni Festiwal Muzyki – Kameralnej i Organowej
5	Festiwal TAURON Nowa Muzyka Festiwal
6	Rawa Blues Festival
7	Festiwal Kameralistyki „Ars Cameralis”
8	Off Festival
9	Katowice JazzArt Festival
10	Festiwal Muzyki Improwizowanej – jaZZ i Okolice/jaZZ & Beyon
11	Silesian Jazz Festival
12	Międzynarodowe Święto Pieśni Chóralnej „Trojok Śląski”
13	Festiwal Muzyki Świata Ogrody Dźwięków
14	Katowickie Dni Muzyki Henryka Mikołaja Góreckiego
15	Śląskie Dni Muzyki Współczesnej
16	Międzynarodowy Festiwal Wiolonczelowy
17	Koncerty Promenadowe „Od Bacha do Beatlesów”
18	Mayday
19	Spotkajmy się na Mariackiej
20	koncerty: NOSPR, Filharmonii Śląskiej (Orkiestra Symfoniczna i Chór FŚ), Kwartetu Śląskiego, Zespołu Śpiewaków Miasta Katowice Camerata Silesia, a także wydarzenia muzyczne w Centrum Kultury Katowice im. K. Bochenek, w Sali Koncertowej Akademii Muzycznej im. K. Szymanowskiego, w Bibliotece Śląskiej

Źródło: [Koman, Zuzańska-Żyśko 2018].

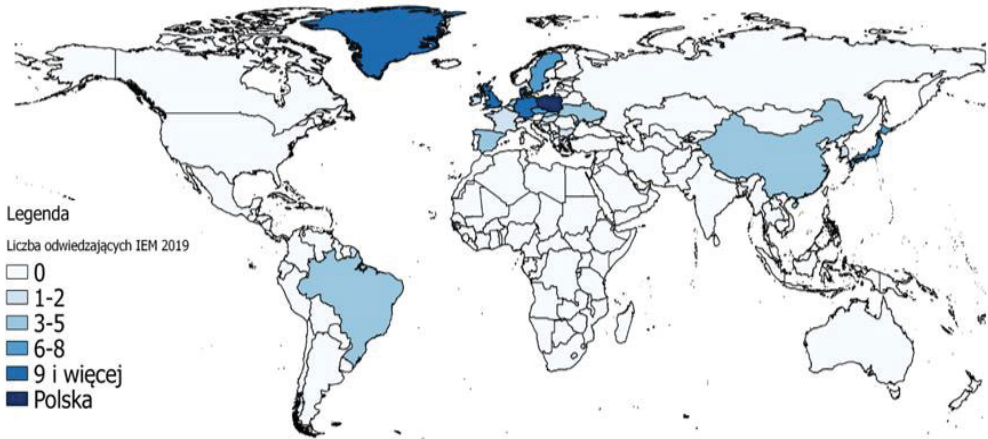
Dzięki rozwiniętej funkcji muzyki, na którą składa się wiele instytucji, eventów, koncertów, wydarzeń oraz obecności klasy twórczej, Katowice otrzymały w 2015 r. prestiżowy tytuł Miasta Kreatywnego UNESCO w dziedzinie muzyki. Potencjał artystyczny i różnorodność festiwali muzyki poważnej, alternatywnej i elektronicznej, działalność Narodowej Orkiestry Symfonicznej Polskiego Radia oraz twórczość artystów stanowiących część historii miasta – kompozytorów Henryka Mikołaja Góreckiego i Wojciecha Kilara, stanowiły bazę i zaplecze kulturalne obecnej funkcji, która dzięki

nowym projektem zyskała na znaczeniu. Członkostwo Katowic w Sieci Miast Kreatywnych (*Creative Cities Network*), która liczy 116 miast, m.in. takich jak: Bogota (Kolumbia), Sewilla (Hiszpania), Bolonia (Włochy) czy Glasgow (Wielka Brytania) umożliwia współpracę między miastami w organizowaniu wspólnych przedsięwzięć w muzycznej dziedzinie kreatywności [Koman, Zuzańska-Żyśko 2018]. Rozpoznawalna na całym świecie marka miasta kreatywnego gwarantuje wzrost znaczenia na arenie międzynarodowej stając się dodatkowym impulsem do rozwoju gospodarki metropolitalnej.

Uwzględniając rozmieszczenie obiektów kulturowych w GZM oraz ich rangę centralności, można wyróżnić trzy typy miast o różnym poziomie rozwoju funkcji kultury. Miastem o największym oddziaływaniu kultury – głównym ośrodkiem w GZM są Katowice. Jest to ośrodek najwyższego I rzędu. Ośrodkami pomocniczymi są Bytom oraz Zabrze. Te miasta można nazwać ośrodkami II rzędu w zakresie obsługi kultury. Kolejne trzy miasta odgrywające również ważną rolę obsługi kultury w GZM to Gliwice, Chorzów oraz Sosnowiec. Są to ośrodki obsługi kultury III rzędu. Pozostałe miasta charakteryzują się mniejszą rolą w rozwoju potencjału kultury, tym samym ich oddziaływanie na dalsze zaplecze jest znacznie mniejsze. Zaspokajają one potrzeby kulturalne na poziomie lokalnym i częściowo regionalnym. Są to ośrodki IV rzędu.

Zatem podsumowując rozmieszczenie i znaczenie instytucji kultury oraz hierarchie miast o funkcji kulturowej, zauważa się rozproszenie obiektów kultury na znacznym obszarze oraz zróżnicowany zasięg ich oddziaływania. Wszystkie miasta rdzenia posiadają instytucje, kultury, ale ich największa koncentracja oraz poziom rozwoju występuje w stolicy GZM Katowicach, następnie Bytomiu i Zabrzu (ze względu na dużą wagę Opery w Bytomiu, także Państwowej Szkoły Baletowej, Państwowej Szkoły Muzycznej, Filharmonii i Teatru Tańca w Zabrzu) oraz w Gliwicach, Chorzowie i Sosnowcu (dzięki innym instytucjom zwłaszcza teatrom). Wszystkie te miasta stanowiły główny trzon gospodarczy regionu w erze industrialnej. Były to najważniejsze i silnie uprzemysłowione ośrodki w regionie, a także w Polsce. Na skutek restrukturyzacji i transformacji społeczno-gospodarczej, niektóre miasta obecnie borykają się z wieloma problemami, mimo to ich instytucje kulturalne nie utraciły swojej rangi znaczeniowej i nadal odgrywają ważną rolę na rzecz regionu. W niektórych przypadkach są to jedyne funkcje, które można zaliczyć do rangi krajowej lub międzynarodowej, a więc do rangi funkcji metropolitalnej. Zatem wnioskuje się, że kultura nie tylko wzbogaca dane miasto, wpływa na jakość życia mieszkańców ale także jest ważną dziedziną gospodarki, która może wspierać miasta w drodze transformacji i promować je jako ośrodki o oddziaływaniu regionalnym, krajowym i międzynarodowym.

Ponadto w miastach GZM występują także inne przestrzenie i obiekty związane z kulturą np. gier komputerowych. Jest to sektor tzw. e-sportu. W Katowicach od 2013 r. odbywa się międzynarodowy Turniej Intel Extreme Masters [IEM] w rozgrywkach gier komputerowych. Jego liczba uczestników wzrosła z 50 tys. w 2013 r. do ponad 170 tys. w 2019 r. [esportnow.pl], przy czym wydarzenie, odbywa się raz do roku i jest transmitowane za pomocą Internetu na cały świat. Ma ono zasięg globalny. Jest to wydarzenie o charakterze metropolitalnym. Rozgrywki IEM stały się nowym symbolem Katowic i GZM na arenie światowej (ryc. 12).

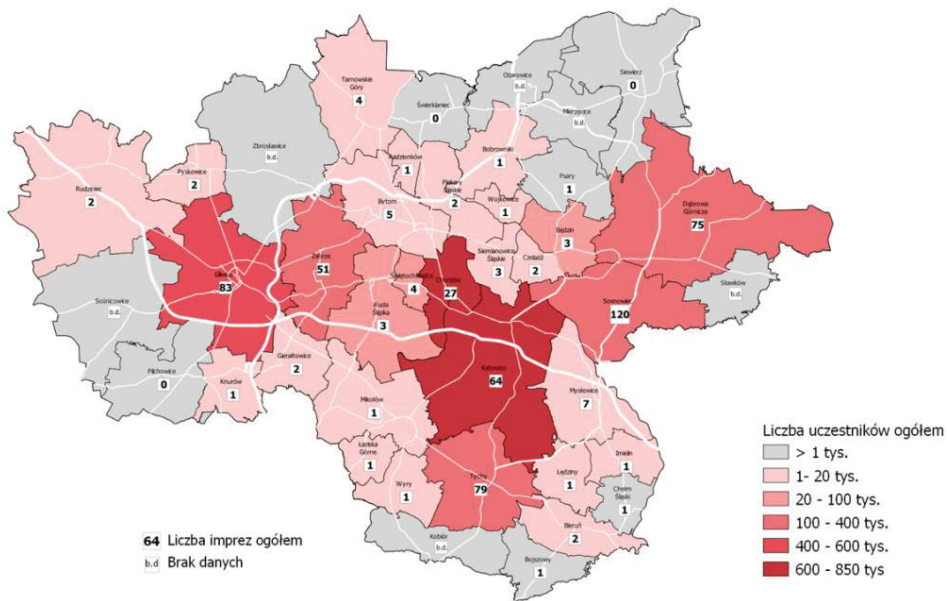

Ryc. 12. Pochodzenie zagranicznych uczestników wydarzenia IEM w 2019 r. na podstawie wywiadów bezpośrednich (N=700).

Źródło: opracowanie własne E. Zuzańska-Żyśko.

Analizując procesy metropolizacji w GZM pod kątem metropolitalnej funkcji symbolicznej warto zaznaczyć, że ten obszar posiada bardzo duży potencjał obiektów postindustrialnych. Wiele z nich pełni obecnie nowe funkcje usługowe o randze krajowej, a nawet międzynarodowej. Ważnym czynnikiem rozwoju funkcji symbolicznej w sferze kultury jest Kopalnia „Guido” w Zabrze [Pytel 2010; Koman 2020], z bogatą ofertą również dla turystów zagranicznych. Lamparska-Wieland [2007], Zöpel [2011], Chmielewska i Lamparska [2012] podkreślają, że monumentalne obiekty poprzemysłowe w Zagłębiu Ruhry stanowią istotny element w rozwoju funkcji symbolicznej. W GZM podobne obiekty również pełnią nowe funkcje symboliczne łącząc przeszłość regionu z nowoczesnością, sztuką, funkcją edukacyjną, kulturalną, muzealną, rozrywkową [Pytel *et al.* 2021]. W GZM wiele nowych projektów sfinansowano ze środków akcesyjnych UE, zrestrukturyzowano i zaadaptowano na potrzeby kultury [Lamparska-Wieland 2007; Dwucet *et al.* 2008; Pytel 2010; Pytel, Zuzańska-Żyśko 2010; Szajnowska-Wysocka 2011; Chmielewska 2010, 2012, 2014; Pytel *et al.* 2021]. Proces nadania im rangi symbolicznej jest powolny, ponieważ obiekty są rozproszone w wielu miastach. Niemniej stają się one kanwą nowej funkcji symbolicznej regionu. Obiekty poprzemysłowe znajdujące się na Szlaku Zabytków Techniki w regionie promuje cykliczna impreza organizowana od 2010 r. pod nazwą Industriada. To wydarzenie co roku ma na celu popularyzację zrewitalizowanych obiektów dziedzictwa kulturowego poprzemysłowego. Przykładem całkowitej przemiany obszaru od funkcji górniczej po funkcje kultury jest katowicka Strefa Kultury powstała na terenie byłej KWK „Katowice” [Sobala-Gwosdz, Gwosdz 2017]. Reprezentuje ona zupełnie nową jakość w regionie. Jest niezwykle ważną przestrzenią symboliczną Obszaru Metropolitalnego Silesia. Powstała w 2014 r. i obejmuje Międzynarodowe Centrum Kongresowe, nową siedzibę Narodowej Orkiestry Symfonicznej Polskiego Radia oraz Muzeum Śląskie. Strefa Kultury z pewnością wzmocniła pozycję Katowic w wymiarze krajowym i euro-

pejskim. Międzynarodowe Centrum Kongresowe na terenie byłej KWK „Katowice” może pomieścić do 10 tys. uczestników i ma od 18 do 26 sal konferencyjnych [Kierunek ... 2015]. W 2018 r. w 13 miastach GZM odbyło się prawie 500 różnych imprez masowych (ryc. 13), a według Raportu przemysłu spotkań i wydarzeń w Polsce [2020] w Katowicach w 2018 r. odbyło się 1026 wydarzeń, które zgromadziły ponad 50 osób, a uczestniczyło w nich 641,3 tys. osób. Międzynarodowe Centrum Kongresowe (MCK) w Strefie Kultury w Katowicach pełni różne funkcje biznesowe, targowe, ale także kulturowe, w tym wystawiennicze. To z kolei przyciąga klasę kreatywną [Klasik 2008; 2009; 2010; 2013], której obecność jest wyznacznikiem metropolitalności obszaru. Klasa twórcza poprzez swoją kreatywność tworzy dodaną wartość ekonomiczną [Floryda 2005].

Ryc. 13. Imprezy masowe w GZM w 2018 r.

Źródło: [https://infogzm.metropoliagzm.pl/mapy/Mapy.html].

Zakończenie

Kultura stała się ważnym czynnikiem konkurencji na rynku krajowym i międzynarodowym. W przypadku niektórych miast europejskich jest „kartą przetargową” promocji własnych regionów metropolitalnych. Ulldemolins [2014] podkreśla, że przez unikatową przestrzeń kulturową miasta są identyfikowane w skali globalnej. Funkcja

symboliczna i sektor kreatywny odgrywają także istotną rolę w rozwoju lokalnym przez wpływ z dochodów oraz wkład talentów i klasy twórczej w rozwój regionu [Navarro *et al.* 2014]. Identyfikacja kulturowa jest ważnym elementem funkcji symbolicznej. Wydarzenia, takie jak: festiwale, wystawy, koncerty, wydarzenia kulturalne są czynnikiem sprzyjającym marketingowi i promocji miast [Lähdesmäki 2014].

W regionie poprzemysłowym, do których należy GZM, rozwój kultury i instytucji kultury wydaje się być ważnym elementem przemian w drodze do metropolizacji. Nowe projekty funkcjonalno-przestrzenne i rewitalizacja obiektów pogórnicznych, po hutniczych oraz innych na bazie produkcji przemysłowej przyczyniają się do zmiany wizerunku przestrzennego miast GZM, zwłaszcza Katowic, co jest niezbędne w dobie współczesnych procesów globalizacji. Rozwój sektora kultury wprowadza region i miasta GZM w nowy etap cywilizacyjny, w którym klasa twórcza i bohema artystyczna wnosi istotną nadwyżkę znaczeniową w rozwój gospodarczy i wizerunkowy [Sitek 2020]. Katowice są ośrodkiem o najlepiej rozwiniętych funkcjach kultury. Nowe, zarówno duże, jak i mniejsze, projekty z funkcją kultury budują markę regionu opartego na wiedzy, na muzyce oraz na dziedzictwie poprzemysłowym, które jest unikatowe w skali Polski i Europy. Ponadto kultura pełni funkcje uzupełniające dla innych nowych funkcji usługowych np. zaawansowanych usług biznesowych, czy międzynarodowego rynku produkcyjnego, który chętnie lokuje się w miastach GZM [Zuzanska-Żyśko 2021]. Z tego powodu sektor kultury jest niezbędnym elementem wizerunkowym i wzmacniającym poziom i jakość życia.

Odnosząc się do postawionej hipotezy badawczej, stwierdza się, że kultura jest ważnym czynnikiem procesów metropolitalnych ze względu na swoje ponadregionalne oddziaływanie oraz rozwój nowych przestrzeni kulturalnych w miastach. Ważnym elementem jest także sukcesja funkcji wielu zabytkowych obiektów poprzemysłowych o historycznej architekturze, które zmieniły działalność z przemysłowej na kulturalną. Te obiekty budują unikatową funkcję symboliczną obszaru metropolitalnego. Jednocześnie niektóre miasta dzięki kulturze zyskują na randze znaczeniowej (np. Bytom, Zabrze) i pełnią funkcje metropolitalne na rzecz GZM, mimo problemów w innych sferach społeczno-gospodarczych. Specyfiką regionu jest także rozproszenie instytucji kultury w różnych miastach. To przyczynia się do wykształcenia jedynej w swoim rodzaju hierarchii miast z funkcją kulturową – I rzędu o największym oddziaływaniu krajowym i międzynarodowym (Katowice), II rzędu o oddziaływaniu krajowym i regionalnym (Bytom, Zabrze), III rzędu o oddziaływaniu regionalnym (Gliwice, Chorzów, Sosnowiec) oraz pozostałe IV rzędu o randze lokalnej i częściowo regionalnej. Podsumowując, kultura odgrywa niezwykle ważne funkcje w rozwoju procesów metropolitalnych w różnych sferach życia społeczno-gospodarczego oraz kształtuje nowy wizerunek przestrzenny w GZM. Jest ona istotnym elementem nowoczesnej i kreatywnej gospodarki.